

IVAN PRPIĆ

VANPARLAMENTARNA OPOZICIJA U SR NJEMAČKOJ

Kad su 6. travnja 1967. svjetske novine donijele vijest da je u Berlinu uhapšena grupa zavjerenika koja je spremala atentat na potpredsjednika SAD, svjetska javnost je prvi puta čula za organizacije Berlinska komuna I, Socijalistički Savez studenata Njemačke (SDS), te imena Fritza Teufela, Rainera Langhansa i dr.

Dva dana kasnije vijest je demantirana, a svijet je obaviješten da se radilo jedino o »puding« i »jogurt« bombama kojima je grupa nezadovoljnih berlinskih studenata namjeravala izraziti svoje neslaganje s posjetom Humphreya Berlinu, izvrstavajući u Americi uobičajena sredstva »konfeti«-parada u crni humor. Istovremeno je naglašeno da je riječ jedino o maloj grupici manje ili više nastranih, rezigniranih, osamljenih i bezutjecajnih pojedinaca-nezadovoljnika. Činjenica da navodni atentatori žive u komuni (zajednici pripadnika oba spola u kojoj ne važe norme građanskog prava i morala) te da se inspiriraju idejama Mao Ce Tunga, Che Guevare i drugih revolucionera »trećeg svijeta« navodena je ne samo kao kuriozitet nego i kao argument za tu tezu.

Danas, godinu dana od tada, u vrijeme kad je protestni pokret već donio smrt trojici ljudi, a Rudi Dutscke, najpopularnija ličnost protestnog pokreta, leži teško ranjen mecima prvog političkog atentata u kratkoj političkoj povijesti Savezne Republike, novine izvještavaju o »Studentima na barikadama« (»Spiegel«, 22. IV 1968) i pitaju se »Može li se revolucija još zaustaviti?« (»Stern«, 28. IV 1968). Nije više riječ o nastranim i bezutjecajnim pojedincima, iako je još uvijek o »radikalnoj« i »militantnoj« manjini, ili koja ima dosta veliki utjecaj na studente i na ostalu omladinu. Pitanje: Što se zbiva u Saveznoj Republici, ili još tačnije: kako se protestni pokret omladine, koji je u posljednje dvije godine zahvatio Zapad, manifestira u Saveznoj Republici Njemačkoj, postavlja se samo od sebe.

Odgovor na njega pretpostavlja, međutim, barem sažetu analizu zbivanja i razvoja u Saveznoj Republici Njemačkoj poslije II svjetskog rata.

Nastala je na teritoriju koji su u vrijeme rata okupirali zapadni saveznici, SR Njemačka, poslije 12-godišnje fašističke diktature dobila ustav

koji sadrži sve temeljne principe buržoaske liberalno-parlamentarne države. Da bismo vidjeli o čemu je riječ, neophodno je pogledati kako sebe u svojoj ideologiji razumijeva politički liberalizam?

Liberalna politička teorija se povijesno javlja u 17. i 18. stoljeću u vrijeme kad se klasična feudalna zajednica, koje je osnovno obilježje prirodni, neposredovani sistem ekonomske i političke vladavine, odnosno izrabljivanja, već raspala u skup prividno međusobno neovisnih individuuma – robnih proizvođača, koji su kao ljudi bitno određeni svojim radom i privatnim vlasništvom, rezultata svoga rada (za razliku od feudalne vezanosti za zemlju i utemeljenosti u zemljoposjedu). Ovo određenje čovjeka je izlazište i pretpostavka liberalne političke teorije. U njoj je utemeljena ideja o prirodnom pravu čovjeka da *samosvjesno, svojom voljom*, consensusom s ostalim njemu jednakim pojedincima *konstituirati* svoju zajednicu-državu. Samim tim je izrečena temeljna ideja političkog liberalizma: sva politička vlast u zajednici-državi potiče od naroda (a ne kao ranije od boga). Narod kao skup međusobno nezavisnih pojedinaca, privatnih vlasnika-robnih proizvođača je jedini suvereni izvor vlasti. Svrha zajednice jest da pojedincima udruženim u nju garantira neotuđiva, prirodna, ljudska prava na rad, vlasništvo, slobodu rada, govora, mišljenja, okupljanja itd. Ona je tako po svojoj namjeni instrument i garant ozbiljenja tih prava. Ali ona je, to je drugo bitno obilježje, istovremeno i jedina mogućnost ozbiljenja tih istih prava i sloboda. Stoga je demokratska zajednica permanentno ozbiljenje samoodređenja i samopotvrđenja pojedinca kao čovjeka. Demokratska zajednica je tako u samorazumijevanju teorije političkog liberalizma istovremeno instrument garancije slobode i ozbiljenje slobode same. To je njezin sadržaj. Oblik je palmantarno-demokratska republika.

Političko ozbiljenje doživjela je ova teorija u američkoj Deklaraciji o nezavisnosti, te u Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina poslije pobjede francuske revolucije 1789, što je Hegel slavio kao konačno utemeljenje ljudske zajednice u principima uma.

Osnovne institucije i oblici demokratsko-parlamentarne republike su političke partije, parlament i javnost. Pogledajmo kakvu funkciju, i društveni značaj namjenjuje teorija političkog liberalizma, odnosno ustav parlamentarne republike, svakoj pojedinoj od tih institucija?

Iako građansko društvo (termin se javlja istovremeno s političkom teorijom liberalizma a označava sferu materijalne proizvodnje života, porodice i morala kao privatne sfere, nasuprot sferi države, zamišljena kao garant i čuvar općih i zajedničkih interesa) sebe shvaća kao skup jednakih u radu utemeljenih pojedinaca privatnih vlasnika, ono imanentnom logikom funkcioniranja zakona proizvodnje života dijeli individuume u klase ne samo različitih nego i suprotnih interesa. To je prije svega klasa nevlasnika svoga rada-proletarijat, koja je ne samo proizvod nego i pretpostavka funkcioniranja novog načina proizvodnje. Pored toga tu je i klasa, iako s obzirom na način proizvodnje ostatak prošlosti, zemljoposjednika i seljaka, čiji interesi u pravilu nisu indentični s interesima obiju novih klasa. Stoga ove klase ljudi s različitim interesima unutar privatne sfere, a samim tim i različitim interesa unutar zajednice kao cjeli-

ne, tvore parcijalne zajednice-partije, koje im kao klasi, i pojedincima treba da bude s r e d s t v o u borbi da svim članovima građanskog društva osvajanjem državne mašine nametnu svoj interes kao opći i osiguraju njegovo ozbiljenje. Stoga svaka klasa, odnosno partija, kao njezina funkcija i instrument u političkoj sferi ne tendira jedino osvajanju političke vlasti, nego je istovremeno nosilac i predstavnik alternativnog načina proizvodnje života – zagovornik r e v o l u c i o n i r a n j a »privatne« sferе. Ona ne teži jedino promjeni subjektivnih izvršilaca političke vlasti unutar postojećih principa građanskog društva. Partija zbiljski sukob oko različitih principa strukturiranja »privatne« sferе, sferе materijalne proizvodnje života, odnosno cjelokupnog života, posreduje u politički sukob za vlast u državi, sukob koji treba da dođe do izražaja prije svega, iako ne jedino, u parlamentu.

Parlament je zamišljen kao politička arena u kojoj se politički izražavaju i artikuliraju interesi cjeline građanskog društva. Samim tim on je, ukoliko vjerno izražava različitost interesa unutar građanskog društva, podijeljen. Opozicija nije jedino puko obilježje tako zamišljenog parlamenta, nego bitna pretpostavka i konstituens njegova pravilnog funkcioniranja.

Parlament je institucija koja izražava suverenitet i volju naroda. Funkcija mu je prije svega donošenje zakona, čuvanje i garancija njihova važenja, te kontrola njihova izvršenja od strane izvršne vlasti. Njegova djelatnost se, to je jedna od bitnih pretpostavki pravilnog funkcioniranja, zbiva uz prisutnost i pomoć javnosti.

Javnost je treća bitna institucija liberalne parlamentarne buržoaske republike. Javnost, javno mnjenje se, kako to u svojoj izvrsnoj knjizi »Strukturwandel der Öffentlichkeit« ističe Jürgen Habermans, konstituiraju unutar zamišljene odvojenosti privatne i političke sferе. I ona je, kao uostalom sve druge institucije liberalne države, po svom porijeklu privatnog karaktera, funkcija privatne sferе, ali »kao politički fungirajuća javnost ona zadobiva normativni status organa samoposredovanja građanskog društva s državnom vlašću koja mu odgovara«. ¹ Javnost je još u vrijeme dok građanska klasa još nije došla na vlast, a posebno u počecima liberalne države, medij unutar kojeg su vladajući slojevi prisiljeni da pred publikom i njezinom k r i t i č n o m l u p o m te uz njezinu pomoć, pokažu i opravdaju z a k o n i t o s t, što za liberalne kao što smo vidjeli znači umnost svojih postupaka i prijedloga. Javnost je tako zamišljena kao kritika vladajućih i opozicija s jedne strane, te kao medij unutar koga svatko, kako reče Kant, tko je slobodan i nezavisan, te sposoban da se svojim umnim sposobnostima služi u skladu s objektivnim umom, ima pravo i dužnost da svojim idejama pokuša pribaviti opće političko značenje. Tako »javno mnjenje ne želi po svojoj vlastitoj intenciji niti ograničenje vlasti, niti samu vlast, niti želi biti izvor sve vlasti«. ² Naprotiv, u intenciji za vladavinom zakona sadržana je intencija ukidanja svake vladavine. Tipično buržoaska ideja koja je izraz vje-

¹ Jürgen Habermans: Strukturwandel der Öffentlichkeit, II durchgesehene Auflage, Neuwied/Rhein 1965, str. 86.

² isto str. 95.

rovanja da se sfera građanskog društva može svojom imanentnom logikom organizirati primjereno zakonima uma. Otuda je prvobitna društvena funkcija »politički fungirajuće javnosti« prije svega: »da voluntas prevede u ratio, koji se konstituira u javnoj konkurenciji privatnih argumenata kao consensus o onome što je praktički nužno u općem interesu.«³

U ovako određenoj funkciji javnosti izražen je i posljednji važan princip liberalizma – princip tolerancije, izražen u klasičnoj formuli: »Živi i pusti drugoga da živi«. Koliko god se to činilo nemogućim u društvu u kome je deviza »čovjek je čovjeku vuk« osnovno životno pravilo; koliko god izgledalo da su princip kritike i tolerancije nespojivi, ipak su oba ova zahtjeva na javnost postavljena. Ideja tolerancije izraz je neotudivog prava čovjeka da sam kuje svoju sreću. Ideal koji mu zajednica treba da omogući i garantirati. Pored tog već su klasici liberalne teorije uvidjeli da javnost u sebi sadrži mogućnost da se pojedincu nametne kao sila. Nema sumnje da je i to jedan od razloga što su toleranciju postavili kao jedan od temeljnih postulata komuniciranja individua u zajednici.

Time su sažeto izložene temeljne ideje klasičnog političkog liberalizma i društvena funkcija temeljnih struktura liberalne građanske države u njezinu samorazumijevanju. Za razumijevanje suvremenog protestnog pokreta na Zapadu potrebno je barem ukratko ispitati jesu li te ideje, sadržane u ustavima većine modernih zapadnih zemalja doista realizirane. Odgovara li suvremena politička zbilja njezinu idealnu izrazu u ustavnom sistemu?

Suvremeno građansko društvo, nastalo kao nužan rezultat razvoja nekadašnjeg društva slobodne konkurencije, tržišta i proizvodnje za profit, društvo je monopola, oligopole i koncerna u kome su slobodno tržišno formiranje cijena, konkurencija, slobodna potrošnja i ostale »slobode« ostale još jedino puke fraze u rječniku liberalnih romantičara i svjesnih manipulatora, apologeta. Naprotiv, cijene, profit, tržište, čak i konzumi se u pravilu, kako to u svojoj knjizi »Monopol-kapital« pokazuju Baran i SWEEZY, »prave« i određuju u štabovima oligopola. Konkurencija je isto tako isključena i praktički nedjelotvorna. Jedino što je od nekadašnjeg građanskog društva preostalo jest proizvodnja za profit. Istovremeno se izmijenila i tehnologija proizvodnje. Umjesto snage pare suvremenu industriju pokreće snaga atoma. Racionalizacija i automatizacija proizvodnje učinile su da neposredna materijalna proizvodnja sve više poprima znanstveni karakter, a razlika između intelektualnog i manualnog rada sve više nestaje. Na kraju, povećana produktivnost rada, ekspanzija kapitalizma u kolonije i uspostavljanje klasno-izrabljivačkog odnosa prema kolonijama učinilo je da je u kapitalizmu u metropolama uspio zadovoljiti osnovne egzistencijalne potrebe većine stanovnika u metropolama, tako da se podjela na klase sada ne manifestira, naravno samo u metropolama, kao podjela na gladne i site. Građansko društvo je u velikoj mjeri uspjelo integrirati proletarijat u sebe. Kako su se te promjene izrazile u političkoj sferi?

³ isto str. 95.

⁴ Vidi: Paup A. Baran, Paul M. Sweezy: Monopolkapital Suhrkamp-Verlag, Frankfurt/M. 1967. str. 64-65.

Već na samom početku svoga funkcioniranja parlamentarna republika, oslobođena svih feudalnih ograda, pokazuje, kao što je tačno ukazao Marx, da se n i j e premještanjem suprotnosti koje uzrokuje privatno vlasništvo u »privatnu« sferu uspjela od njih osloboditi, odnosno, da se nije emancipirala od privatne sfere, nego je samo njezina funkcija. To je već u samom početku funkcioniranja građanske države posvjedočilo često pozivanje državnih organa – policije, vojske i sudova – da interveniraju u rješavanju sukoba »privatne« sfere, prije svega radničkih štrajkova. Nije to međutim jedini oblik kako se povijesno manifestirala ta sraštenost građanskog društva i države. Ona je, naime, pored toga što je »odbor koji upravlja općim poslovima cijele buržoaske klase«,⁵ doista izvršavala neke poslove od zajedničkog interesa – školstvo, komunalije, saobraćaj. Ona tako pored funkcije regulatora suprotnosti građanskog društva sve više, naročito s porastom produktivnosti rada, razvojem imperijalizma i povećanim bogatstvom građanskog društva u metropolama, postaje nosiocem kolektivne brige, što je prisiljava i omogućuje joj da se i u »privatnoj« sferi, sferi proizvodnje, pojavi kao samostalni poduzetnik. Ova njezina uloga postaje još evidentnija ima li se na umu da je država nosilac svih vojnih investicija, investicija koje su s razvojem imperijalizma enormno porasle. Posljedica ovih djelatnosti države jest sve transparentnije ispreplitanje građanskog društva i države, čime je i manjim genijima no što su bili Hegel i Marx postalo providno da su sfere ekonomije i politike (građanskog društva i države, privatne i javne sfere – što su sve samo različiti izrazi za isti sadržaj) i u građanskom društvu, doduše sada posredovano, ostale identične. To znači da i u građanskom društvu mjesto u hijerarhijskoj ljestvici moći unutar privatne sfere, istovremeno, iako ne neposredno, izražava mjesto u hijerarhijskoj ljestvici političke moći. Upravo utoliko ukoliko moć u »privatnoj« sferi izražava moć u »političkoj« sferi (kao nekoć u feudalizmu) opravdano je, kako ističe Habermans, govoriti o neofeudalizmu.⁶ Ali kao što ćemo vidjeti ne jedino zbog toga. Već u činjenici da država sve češće poprima ulogu samostalnog investitora, sadržana je i sve češće povijesno realizirana mogućnost da se vlada, odnosno cjelokupna upravno-izvršna birokracija osamostali nasuprot parlamentu. Tom osamostaljenju nesumnjivo pridonosi i često spominjano »poznanstvljenje« politike. Ovo osamostaljenje izvršne vlasti, koje kako ćemo vidjeti rezultira potčinjavanjem parlamenta izvršnoj vlasti, u korijenu je začetak restaurativnih procesa u građanskom društvu, zajedničkih svim modernim državama sa klasičnim liberalno-parlamentarnim uređenjem. Berlinski docent Johannes Agnoli u knjizi »Die Transformation der Demokratie« upotrebljava za njih, zajedno s nekim francuskim sociolozima i politolozima, termin involucija.⁷ Ovaj involutivni proces je u SR Njemačkoj pospješan trima razlozima.

⁵ Marx-Engels: Komunistički manifest, Kultura, 1948, str. 19.

⁶ Vidi: Strukturwandel der Öffentlichkeit, str. 251.

⁷ Johannes Agnoli, Peter Brückner: Die Transformation der Demokratie Voltaire-Verlag, Berlin, 1967, str. 10. Involucija je korektan protupojam evoluciji. Termin je uobičajen u političkom rječniku u romanskim zemljama, i vrlo precizno označava kompleksan politički, društveni i ideološki proces zakršljavanja (Rückbildung) demokratskih država, partija teorija u pred- ili antidemokratske forme.

Prvi, zajednički i ostalim parlamentarnim republikama, jest od samog početka ambivalentni karakter parlamenta kao institucije. Parlament, name, i pored toga što vladajuće klase od samog početka pokušavaju isključiti i spriječiti ozbiljenje njegove proklamirane svrhe, u sebi objektivno sadrži mogućnost da bude izraz i poprište zbiljskog društvenog sukoba za vlast. Kapital (isti, u ovom slučaju njemački uz pomoć američkog i kako pokazuju ankete iz 1946. u kojima se primjerice u Hessenu 75% stanovništva izjasnilo za podružtvovljenje sredstava za proizvodnju, protiv volje većine stanovništva) se našao u situaciji da očuva postojeći sistem proizvodnje života i vlasti, te da pokaže da fašizam nije neminovna i logična posljedica građanskog načina proizvodnje života, nego manje ili više slučajna iznimka. Stoga nakon II svjetskog rata od samog početka dolazi jače do izražaja tendencija da se društvenim razvojem upravlja 'odozgo', te da ga usmjeri u pravcu restauracije i održanja postojećeg sistema vladavine. Toj tendenciji u Njemačkoj nesumnjivo pogoduje činjenica da je Njemačka nakon II svjetskog rata podijeljena, te da se na granici SR Njemačke nalaze trupe Crvene armije. Proces involucije omogućen je bez sumnje enormnim razvojem proizvodnih snaga i privrednim boomom nakon II svjetskog rata, prosperitetom, nesumnjivo potpomognutim permanentnim lokalnim imperijalističkim ratovima (Korea, Alžir, Vijetnam) čime su velikoj većini stanovništva zadovoljene elementarne egzistencijalne potrebe, do sada u povijesti najdjelotvorniji motiv i razlog političkog angažmana svih onih koji ne participiraju u vršenju političke vlasti.

Kako se u SR Njemačkoj manifestira ovaj involutivni proces? Ideološki on, kako to pokazuje Agnoli, dolazi do izražaja u odmah nakon II svjetskog rata započetoj, a kasnije uspješno, suptilno i diferencirano vođenoj ideologiji i propagandi »socijalnog mira« u kojoj su, kako to priznaju već i mnogi građanski sociolozi i politolozi, efektno primijenjena »pozitivna« iskustva fašizma. Dvije su bitne komponente te ideologije: 1) Pokušaj razgradnje proletarijata, ili kako je to, tipično njemačkim smislom za preciznost, izrazio šef frakcije CDU-CSU u parlamentu, BARZEL, razgradnja »proleterstva« (Proletarietät), misli se na razgradnju klasne svijesti proletarijata o tome da on nije klasa građanskog društva, nego inkarnacija njegove negacije. Ova propagandna parola nije nipošto nova. Ona je već bila poznata fašizmu (u Njemačkoj fraza o poduzeću kao zajednici svih zaposlenih »Betriebsgemeinschaft«, a u Italiji ideologija »partnerstva«)⁸. Novi su jedino, doduše još uvijek pojedinačni, pokušaji da se radnike i formalno prevede u status namještenika. Odnos prema sredstvima za proizvodnju, mjesto u procesu proizvodnje se time naravno ne mijenja. Samim tim niti činjenica da radnik i dalje prodaje svoju radnu snagu. Umjesto najamnine koju prima unatrag, on sada svoju plaću prima unaprijed. Otkazni rok se nešto produžuje. Osnovni odnos eksploatacije međutim ostaje. Ipak, tim postupkom se uspješno kod radnika stvara iluzija o njegovoj pripadnosti poduzeću, zajednici njegovih interesa i interesa poduzeća itd.

* isto str. 11.

Druga komponenta ove ideologije, ili bolje reći druga strana ove iste tendencije, zbiva se kao ideologija tzv. »formiranog« društva. Radi se o pokušaju da se društvo prikaže kao integrirana zajednica u kojoj, doduše, postoje »pluralistički« interesi različitih grupa, ali različitost i suprotnost interesa nije izraz različitog klasnog položaja, nego se prikazuje kao politički irelevantan sukob: različiti interesi potrošača i producenta, različiti interesi pojedinih profesija itd. Integracija svih društvenih klasa u jedinstvenu zajednicu se, kako je to egzemplarno već pokazalo iskustvo fašizma, najlakše postiže fiksiranjem stvarnog ili fiktivnog neprijatelja izvan sistema. Vladajuća klasa Njemačke, potpomognuta uvelike Dullesovom politikom i propagandnom mašinom, je to ubrzo uvidjela i vrlo efikasno započela antikomunističku propagandu. Komunizam, inkarniran i slikan jedino u njegovoj staljinističkoj varijanti, prikazivan je ne samo kao permanentna mogućnost nego i kao realna opasnost za red i poredak u »slobodnoj« SR Njemačkoj. Neminovnost održanja klasnog reda, mira, rada i poretka, zbog vanjske opasnosti, ali kasnije i u ime konkurentnosti privrede na svjetskom tržištu, prikazuje se kao građanska dužnost, pitanje patriotizma i časti.⁹ Samim tim se zahtijeva i *vjerovanje*, povjerenje u vladajući državni aparat, koji navodno vodi pametnu politiku u interesu svih. Ponovno njegovanje podaničke svijesti prema državi sastavni je elemenat te ideologije.

Nema sumnje, to pokazuje činjenica da se radnici i službenici ne samo teško mogu mobilizirati u protestnom pokretu nego da su spremni ne samo osuđivati studente ne slažući se sa njima nego se i aktivno angažirati protiv onih koji su protestirali;¹⁰ propaganda je bila uspješna. Zašto? Najvažniji činilac jest, nesumnjivo, enormnim razvojem proizvodnih snaga postignuto zadovoljenje egzistencijalnih ljudskih potreba. Razvoj proizvodnih snaga je učinio da se moderni kapitalizam od nekadašnjeg razlikuje prije svega po tome što je on potrošačko društvo, za razliku od nekadašnjeg kad je težište ležalo na proizvodnji. Otuda se reklamom stvaraju umjetne potrebe, stvara se ideologija potrošnje i uživanja u slobodnom vremenu kao smislu ljudske egzistencije. Emancipacija građanskog društva od politike, poznata kao politička emancipacija, provodi se sada svjesno i sistematski kao entpolitizacija pojedinaca, paralelno sa sve intenzivnijom politizacijom »privatne sfere« in toto.¹¹ Ali, efikasnost te ideologije isto tako je potpomognuta vrlo visokim stupnjem razvoja sredstava masovnih komunikacija, čime je omogućena »proizvodnja svijesti« i uvjerenja.

⁹ A tko želi biti protiv mira. Ne samo u »Bild-Zeitung« nego u svim konzervativnim i reakcionarnim novinama se štrajkači prikazuju kao nerazumni ljudi, ili čak prijestupnici koji se ogrešuju o dobrobit nacije. Isto str. 21. Efikasnost ove propagande u Njemačkoj najbolje je vidljiva u činjenici da je SR Njemačka zemlja u kojoj se u prosjeku najmanje štrajkalo poslije II svjetskog rata.

¹⁰ Prilikom »uskrsnjih demonstracija« u kojima se pokušalo spriječiti isporuku Springerovih publikacija ne samo da su radnici pojedinih tiskara palicama pomagali policiji »da uspostavi red« nego su pojedjni građani u Esslingenu kod Stuttgarta u prisustvu policije na demonstrante nahuckavali ovčarske pse.

¹¹ Habermans »Student und Politik«, Luchterhand Verlag, Neuwied/Rhein, 2. Auflage, 1967, str. 24. »Stvaraju se nepolitički građani u po sebi nepolitičkom društvu. To neutraliziranje građana zbiva se zajedno s onom novom samostalnošću koju su uprava, udruženja i partije zadobile spram naroda i njegova parlamentarna predstavništva.«

Što se, međutim, uistinu iza i pored ove propagande zbiva s temeljnim parlamentarnim institucijama SR Njemačke?

Mi smo već u početku istakli da stoga što država postaje nosilac pojedinih socijalnih funkcija (otuda sve češća interpretacija moderne buržoaske države kao socijalne države blagostanja) dolazi do sve neposrednijeg ispreplitanja »države« i »društva«, sve neposrednijeg interveniranja države u »privatnu sferu«, ali i obratno, sve jačeg utjecaja u privatnoj sferi etablirane moći na državni aparat. Ova »nova« funkcija države manifestira se prije svega osamostaljenjem izvršne vlasti i uprave spram parlamenta. Vlada i upravna birokracija sve više preuzimaju ulogu inicijatora u zakonodavnoj vlasti, i pojavljuju se gotovo isključivo kao predlagači novih zakona.

Ova promjena funkcije državnog aparata neposredno utječe na promjenu u karakteru partija građanskog društva. Partije, posebno njihova rukovodstva, se sve više isprepliću sa grupama društvene moći, osamostaljujući se ne samo prema svojoj društvenoj bazi nego se i vodstvo osamostaljuje prema članstvu vlastite partije. Partije sve više nastaju tzv. »narodne partije« koje su de facto organi države, koje abliranoj društvenoj moći služe za usmjereno i koordinirano dirigiranje društvenog razvoja. Partije se tako, ne samo po svojoj biti nego i po svojoj društvenoj funkciji, približavaju, transformirajući zbiljski sukob oko vlasti u sukob oko vodstva (Herrschaftskonflikt-Führungskonflikt). Pluralitet partija postaje puka formalnost, jednako kao što se demokracija lišava svakog sadržaja i iscrpljuje u metodi koja ne znači ništa, osim da građanin ima mogućnost da svake četiri godine »bira« između partija koje se ne razlikuju. Sve one proklamiraju manje-više jednaku politiku, ali sve uvjeravaju birača da bi je one bolje obavljale. Taj proces je najevidentnije došao do izražaja u SR Njemačkoj u decembru 1966. konstituiranjem »velike koalicije« između CDU-CSU i SPD čime je praktički prestala postojati bilo kakva opozicija u n u t a r parlamenta.

Konstituiranjem »velike koalicije« postale su evidentne fundamentalne promjene u svrsi i karakteru parlamenta moderne države. Iako je građanstvo već od samog početka dosta uspješno sprečavalo da se neposredni društveni sukob oko vlasti adekvatno izrazi u parlamentu (jedno od efikasnih sredstava bilo je i sprečavanje imperativnog mandata poslanika u ime njegove navodne slobode od pritiska ulice), iako su vladajući i danas čim zaprijeti objektivna mogućnost da parlament izrazi taj sukob spremni (kako to pokazuje pripremani udar u Italiji 1964. i još evidentnije izvršeni udar u Grčkoj u proljeće 1967), iako vladajući otvoreno stvaraju legalnu mogućnost da parlament u slučaju krize isključe iz kretanja politike (kako to pokazuje već doneseni ustav V republike u Francuskoj i pripremljeni zakoni o izvanrednom stanju u Njemačkoj), vladajućima je neobično stalo da postoji privid kako parlament doista ima ustavom namijenjenu funkciju. Ipak, promjena je postala evidentna. U čemu se ona ukratko sastoji? Osamostaljenje partijskih oligarhija spram vlastitog članstva (a partija spram vlastite društvene baze), »podržavljenje« partija i njihovo ispreplitanje s vlastodržcima u sferi

građanskog društva, dovodi do toga da se vlast praktički situira izvan parlamenta. Relevantne političke odluke se donose i z v a n parlamenta, bez njegove kontrole i njegova sudjelovanja.

Agnoli u svojoj knjizi citira javne izjave poslanika, koji se žale da se zakoni pripremaju, a da oni o njima saznaju tek pošto su već praktički dovršeni.¹² Iako se odluke donose izvan parlamenta, one se, to je upravo nova uloga parlamenta, u parlamentu objavljuju javnosti. Parlament je tako prestao biti institucija koja reprezentira političku volju naroda i izražava narodni suverenitet, a postao mjesto u kome prezentira moć partijskih oligarhija unutar parlamenta. Parlament je tako postao puka transmisiona traka preko koje se prenosi i javnosti demonstrira moć vladajućih na narod.

Na kraju, javnost kao treći bitan činilac parlamentarne država. Mi smo već ukazali na to kako je Habermans pokazao da se »politički fungirajuća javnost« konstituira unutar zamišljene odvojenosti građanskog društva i države. Razvoj liberalizma građanskog društva je evidentno dao za pravo onim kritičarima koji su tvrdili da politička revolucija ne odvajala građansko društvo i državu (Hegel i Marx) nego da je država samo funkcija društva. Ponovno empirijski konstatirano ispreplitanje obiju sfera dovodi i do promjene funkcije javnosti, koja se sve više pretvara u sredstvo manipulacije javnog mnjenja neposredno povezano s interesom vladajućih. S obzirom na enomni razvoj tehnike to sredstvo zadobiva golemi politički značaj i moć, jer praktički sadrži mogućnost oktroiranja javnog mnjenja i njegova politička usmjeravanja. U SR Njemačkoj to posebno važi za novine, kojima praktički neograničeno vlada koncern A C Springera,¹³ koji je najangažiraniji nosilac ideologije socijalnog mira o kojoj smo naprijed govorili.

Ova, vrlo kratko skicirana transformacija demokracije, ili kako to kažu mnogi drugi »demokratska razgradnja demokracije« jest razlog nastanka vanparlamentarne opozicije u SR Njemačkoj.

Povod njezina nastanka, bolje reći: objektivna politička mogućnost, proizlazi, međutim, iz činjenice da je stvaranjem »velike koalicije« u Bonnu, ali ne jedino u Bonnu, nego i u dijelu pokrajinskih parlamenata, većem dijelu demokratske i kritičke javnosti postalo jasno da je parlament praktički izgubio ustavom mu namijenjenu funkciju, a pripremljeni »zakoni o izvanrednom stanju« potvrdili da su sve političke partije spremne da zbog obrane postojećeg stanja stvore legalnu mogućnost uvođenja diktature. Upravo tim aktom je postala lako providna često ističana i kritizirana razlika i suprotnost između ideje (ustava) i zbilje u

¹² Uporedi: Agnoli, str. 80.

¹³ Moć A. C. Springera vidljiva je najbolje iz podataka o broju primjeraka prodanih novina u Njemačkoj i procentualnom učešću njegovih novina u odnosu prema svim prodanim novinama u SR Njemačkoj. — *Dnevnici*: 5.742.000 — 31,5% svih dnevnih listova, ali 90% svih dnevnih listova koji nemaju samo regionalni značaj; *Nedjeljne novine*: 3.089.000 — 90% svih tjednih novina, ali 100% svih nedjeljnih novina koje nemaju samo regionalni značaj; *Revije*: 7.986.000 — 15,9% svih revija; *Omladinske novine*: 839.000 — 87,7% svih omladinskih novina. Izvor »Enteigmen Springer«, Materijali za diskusiju radne grupe u novinama Republikanskog kluba u Berlinu.

suvremenoj Njemačkoj. Iako pokret vanparlamentarne opozicije svoje porijeklo vuče još iz vremena kad je započelo ponovno naoružanje Njemačke (kampanja za razoružanje i demokraciju institucionalizirana u »uskršnjim marševima«), politički relevantan i naročito intenzivan postao je pokret tek od stvaranja »velike koalicije«. Od tada, pogotovo ima li se na umu da je privredna recesija u zimi 1966/67. podsjetila u blagostanje uljuljane Nijemce da se kapitalizam nije oslobodio aveti kriza (što je još više potvrdila ne samo strukturalna kriza industrije ugljena i čelika nego devalvacija funte i kriza dolara), pokret vanparlamentarne opozicije neprestano jača. On okuplja najrazličitije društvene organizacije – crkve, sindikate, pojedine profesionalne organizacije itd. Isto tako najrazličitije slojeve – radnike, studente, intelektualce, slobodne profesije, učenike itd.). Zajednička idejna platforma, koja okuplja ove prilično heterogene društvene slojeve, jest obrana ustavom zagwarantiranih građanskih sloboda i borba protiv ponovnog konstituiranja autoritarne države. Iz ovakva programa proizlazi i njezino određenje: »vanparlamentarna opozicija nije u principu (zbiljski i po svome pojmu) odmah antiparlamentarna. Ona je štaviše normalan oblik participacije nezadovoljnih grupa na političkom životu upravo parlamentarne demokracije i to kao oslonac i istovremeno produženje opozicionih parlamentarnih partija. Ona predstavlja potenciranje društveno parlamentarnih frontova, doduše, jedino ako oni postoje, to jest ukoliko oni sa svoje strane efektivno odražavaju društvene frontove«. ¹⁴ U ovim određenjima pokreta sadržane su i njegove akcione mogućnosti. Sve snage vanparlamentarne opozicije se slažu da je demokracija ugrožena i spremne su se angažirati u obrani demokracije u pojedinim društvenim sferama (školstvo, posebno visoko, zakoni o izvanrednom stanju, kampanja za razoružanje itd.) Unutar pokreta tako postoji relativno veliko jedinstvo s obzirom na taktičke ciljeve borbe. Razlike počinju kad su u pitanju strateški ciljevi i metode borbe za njihovo ostvarenje. Dok veći dio pokreta (prije svega liberali u javnosti predstavljeni tjednicima »Der Spiegel« i »Die Zeit«, ali i socijaldemokratima bliski sindikati, prije svega sindikat metalaca te jedan dio studentskih organizacija) smatra da se za ustavom zagwarantirane slobode moguće i potrebno boriti jedino unutar i kroz opstojeće strukture građanskog društva, drugi, predstavljen prije svega u Socijalističkom savezu studenata Njemačke (SDS), pokušava pokazati da je transformacija demokratskih institucija rezultat sistema građanskog društva, imanentnog razvoja, te se ustavom proklamirane građanske slobode i prava, samoodređenje i samoupravljanje individuuma i ostale ideale političkog humanizma može jedino ozbiljiti ukoliko se promijeni ustrojstvo opstojećeg građanskog društva. Oni zajedno s Herbertom Marcuseom smatraju da se »društvo nalazi u izvanrednoj situaciji, koja je postala normalno stanje.« ¹⁵ Otuda je njihov strateški cilj ukida-

¹⁴ Agnoli: Einige Bemerkungen über die Aussenparlamentarische Opposition; »Konturen«, 31 Zeitschrift für Berliner Studenten.

¹⁵ Marcuse Herbert: »Repressive Toleranz« Kritik der reinen Toleranz Suhrkamp-Verlag, Frankfurt/M., 1968, 4. Auflage, str. 121.

nje kapitalističkog građanskog društva, i ozbiljenje socijalizma u kome »na mjesto starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima stupa udruživanje u kome je slobodni razvitak svakog pojedinca uslov slobodnog razvitka za sve«. ¹⁶ Upravo ovo isticanje autonomije i slobode individuuma jest ono što ih razlikuje i od gotovo svih dosada etabliranih socijalizama. To je po prvi put u povijesti socijalističkog pokreta da se neki pokret u Njemačkoj u posljednjih pedeset godina svjesno razumijeva kao borac za ozbiljenje građanskom revolucijom proklamiranih ali neozbiljenih ideala političkog humanizma. Građansku tradiciju oni žele sačuvati tako da je prevladaju i napuste, a ne da vrijednosti te tradicije sruše. Iz ovako definirane razlike u strateškim ciljevima proizlaze i razlike u izboru metode borbe. Dok se većina vanparlamentarne opozicije ograničava na kritičke napise, protestne marševe i diskusije te propovijedajući toleranciju preferira pretežno prosvjetiteljski rad SDS, uviđajući važnost primjene tih metoda i prihvaćajući ih u svojoj svakodnevnoj praksi, citirajući Marcusea koji smatra da se »tolerancija koja je bila velika tekovina liberalnog doba još zastupa i (s velikim ograničenjima) vrši, dok je ekonomski proces podvrgnut svestranom i djelotvornom upravljanju u skladu s interesima vladajućih, ali da »društvena struktura tendira k tome da djelotvornost tolerancije prema odstupajućim i opozicionim pokretima slabi, a jača konzervativne i reakcionarne snage«, ¹⁷ pokazuje da je buržoaska tolerancija izrazito »represivna« i »agresivna« čim se vladajući poredak, pa i u ime ozbiljenja njegovih vlastitih ideala stavi u pitanje, te je odlučno za primjenu »protusile« u borbi za ozbiljenje revolucionarnih ideala. ¹⁸ Svoje plediranje za primjenu sile oni opravdavaju ne samo činjenicom da je »red i poredak svagdje i uvijek zakon i poredak onih koji štite etabliranu hijerarhiju« ¹⁹ te »dozvoljava slobodu zboru i govora čak i radikalnim protivnicima društva, ukoliko ne prelaze od riječi na djelo« ²⁰ nego naglašavaju da na primjenu sile treba gledati povijesno, a ne etički moralno. « S obzirom na povijesnu funkciju postoji razlika između revolucionarne i reakcionarne sile, između one koju vrše potlačeni i potlačitelji. Etički gledano oba oblika sile su neljudska i zla, ali otkad se povijest pravi po etičkim mjerilima?« ²¹ Studenti istovremeno naglašavaju da će silu, u skladu sa zahtjevom Rose Luxemburg, primijeniti prije svega protiv institucija, ali su svjesni da je te »dviije« vrsti sile teško dijeliti.

¹⁶ Marx-Engels: Komunistički manifest, Kultura, 1948, str. 65.

¹⁷ Marcuse, isto: str. 126.

¹⁸ Praksa opozicionog pokreta svakodnevno potvrđuje ove »apstraktne« Marcuseove analize. Ne samo da je u Berlinu 2. 6. 1967. policajac Kuras, još u vrijeme dok studenti nisu primjenjivali silu, pucao na studente koji su se povlačili (ubio studenta Bena Ohnesorga i posljiye toga u sud. procesu bio oslobođen) nego je danas postalo vidljivo da jačanje studentskog pokreta prati intenziviranje policijskog terora i brutaliteta. Prilikom posljednjih demonstracija policija je na konjima ujašila među studente koji su sjedeći pokušali spriječiti isporuku Springerovih novina. O mučenjima uhapšenih studenata da se i ne govori.

¹⁹ Marcuse, isto: str. 127.

²⁰ isto: str. 97.

²¹ isto: str. 114.

SDS je, to pokazuju uspjesi zadnjih godinu dana, nesumnjivo najmilitantniji predstavnik vanparlamentarne opozicije. Ima relativno veliki utjecaj na studentsku i srednjoškolsku omladinu. S obzirom na program, ali i postignute ciljeve, nesumnjivo najinteresantnija grupa izvan parlamentarne opozicije. Upravo stoga nam se nameću dva osnovna pitanja: 1) zašto su studenti sada u većini zapadnih zemalja postali glavni nosioci sistema fundamentalne opozicije? Ne nevažan razlog je činjenica da su studenti i daci, za razliku od većine ostalih članova društva, pa i radničke klase koju je suvremeno građansko društvo naročito u Njemačkoj uspješno integriralo, nalaze i z v a n sfere neposredne proizvodnje i potrošnje što sa svoje strane olakšava zauzimanje kritičke distancije prema zbivajima u društvu.

Drugi razlog, koji ističe većina sociologa koji se bave problemom mladih, je činjenica da studenti i učenici koj potiču iz relativno imućnih porodica, relativno rano mogu participirati na prividno slobodnoj sferi konzuma, ali su u tome dosta spriječeni autoritarnom strukturom porodice. Relativno rani sukob s autoritetom porodice se kasnije lako prenosi i uopćava na autoritarne tendencije u društvu. Pored toga omladina nije imala mogućnosti da živi u bilo kojoj drugoj njemačkoj državi. Za razliku od staraca koji ovu državu, poslije nestabilne Vajmarske republike i 12-godišnje fašističke diktature, doživljavaju ne samo kao najbolju njemačku državu do sada u povijesti nego i kao rezultat svojih napora s kojim su se u velikoj mjeri identificirali, omladini je ova država istovremeno najlošija država koju su oni doživjeli. Nema sumnje da nisu nevažne činjenice i prilike u kojima ova generacija izrasta. Dok su stariji izrasli i odgojeni u izrazito autoritarnoj tradiciji »Obrigkeitsstaat«, današnja generacija mladih je svoje djetinjstvo provela u vrijeme kad su još postojale snage i ozbiljne namjere da se obračuna s prošlošću.

Na kraju, nesumnjivo najvažniji razlog koji od današnje studentske omladine čini jezgro izvan parlamentarne opozicije jest činjenica da posjeduju u vrijeme gotovo neograničene manipulacije javnog mnjenja i »industrije svijesti« neophodnu kritičku spoznaju društvenih procesa.²²

Drugo, za sudbinu studentskog protestnog pokreta nesumnjivo odsudno pitanje jest odnos prema radništvu, jedinoj društveno sposobnoj snazi da ozbilji njihove zahtjeve i strateške ciljeve. Treba odmah reći da ve-

²² Visok teorijski nivo članova organizacije je nesumnjivo jedna od najvažnijih osobina SDS-a. O tom nivou ne govore samo s priznanjem mnogi profesori nego i mnoge objektivne činjenice. Tako je u SDS-u postala uobičajena praksa da organizacija o svakom problemu koji stavlja na dnevni red borbe izda studiju. Tako primjerice o reformi univerziteta: »Visoko školstvo u demokraciji«, o ratu u Vijetnamu: »Vijetnam« i »Modeli kolonijalne revolucije«, itd. Ipak, najvažniji teorijski i prosvjetiteljski rad zbiva se u okviru časopisa »Neue Kritik«.

Posebno područje teorijskog rada je utemeljenje dviju permanentnih biblioteka u okviru izdavačke kuće »Neue Kritik« (Problemi socijalističke politike i Arhiv socijalističke literature) u kojima se objavljuju kritičke studije o fenomenima suvremenog svijeta, ali i djela klasika socijalizma: Marxa, Lenjina, Rose Luxemburg, Buharina, Pašukanisa, Trockoga itd.

Teorijski od suvremenih mislilaca unutar organizacije nesumnjivo najjači utjecaj ima, kao što je to nadamo se iz našeg napisa postalo vidljivo, Herbert Marcuse. Pored njega filozofi i sociolozi tzv. »frankfurtskog kruga« Adorno, Habermans, Horkheimer.

ćina sindikata doista smatra da su neki zahtjevi studenata opravdani, ali da nije spremna da svoju snagu založi na način kako to zahtijevaju i očekuju studenti. Štaviše, velika većina sindikata se izričito ograđuje kako od studentskih ciljeva, tako još više od metoda. Ipak treba reći da su ankete provedene nakon burnih ovogodišnjih uskrasnih dana pokazale da su simpatije mladih radnika, posebno u Berlinu, počele rasti. Nastavi li se započeti, posebno međunarodni razvoj, nije isključeno da će iskra nemira zahvatiti i radnike. To je ono čega se najviše boji upravo »establishment«, kako studenti nazivaju nosioce moći danas u društvu. A to je ono čemu se nadaju studenti, i što im moraju željeti svi koji taj pokret prate sa simpatijama.